

امکان‌سنجی جرم‌انگاری فناوری ارزش‌های رمزنگاری‌شده دیجیتالی در نظام حاکم بر قاچاق کالا و ارز

حسین صادقی*

دانشگاه تهران، تهران، ایران
hosadeghi@ut.ac.ir

مهدی ناصر

دانشگاه علوم قضایی، تهران، ایران
Mn.ujsasac0077@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۳

تاریخ اصلاحات: ۱۴۰۴/۰۷/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

چکیده

توسعه فناوری اطلاعات در عصر حاضر منجر به ابداع ابزارهای فناورانه‌ای گردیده که بکارگیری آن‌ها در نظام مبادلاتی، گاه چالش‌هایی را بوجود آورده است. یکی از ابزارهای فناورانه ایجادشده مسبوق بر ایجاد و توسعه فناوری رمزنگاری اطلاعات و بسترهای توزیع‌شده، ارزش‌های رمزنگاری‌شده دیجیتالی می‌باشند. این ابزارهای مبادلاتی در دو دسته کلی مستخرج از بسترهای نامتمرکز یا تولیدشده توسط مراجع حکومتی دولت‌ها قرار می‌گیرند. سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که استفاده از این ابزارهای فناورانه، چه تأثیری بر نظام حاکم بر قاچاق کالا و ارز در ایران داشته و آیا عنوان قاچاق کالا و یا قاچاق ارز قابلیت تطبیق با آنها را خواهد داشت؟ برای پاسخ به این سؤال پژوهش کیفی حاضر به روش اسنادی اثبات می‌کند، که نوع رمزارز تولیدشده توسط حاکمیت کشورها، با توجه به قوانین پولی و بانکی مصوب سال ۱۳۵۱ و مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب سال ۱۳۹۴ ایران، ارز محسوب و باید در شمول مقررات حاکم بر ارز تفسیر شده اما امکان ارائه تفاسیر متناقض از نوع مستخرج از بسترهای نامتمرکز، می‌تواند پژوهشگران را در زمینه اطلاق قاچاق کالا یا ارز درخصوص این نوع ابزارها، به تفصیل وادارد. بر این مبنا، مقاله حاضر در بخش نتیجه‌گیری مبادرت به ارائه برخی توصیه‌های سیاست‌گذارانه در جهت اصلاح نظام قانون‌گذاری در زمینه ارزش‌های رمزنگاری‌شده دیجیتالی در کشور ایران نموده است.

واژگان کلیدی

فناوری؛ ارزش‌های رمزنگاری‌شده دیجیتالی؛ قاچاق کالا؛ قاچاق ارز؛ حقوق ایران.

۱- مقدمه

در عصر حاضر، توسعه فناوری اطلاعات منجر به ایجاد ابزارهای جدید مبادلاتی شده است [۱]. بکارگیری این ابزارها در نظام مالی کشورها می‌تواند آثار مثبت و منفی داشته باشد. از جمله آثار مثبت آنها، هماهنگی این ابزارها با فناوری‌های روز و مقتضیات عصر جدید بوده که تبادل کالا و خدمات را میان اشخاص حقیقی و حقوقی به سهولت فراهم می‌آورد. اما آثار منفی که می‌تواند بکارگیری این ابزارها در نظام مبادلاتی را با چالش مواجه گرداند، کمبود یا فقدان قوانین و مقررات در جهت اعتبارسنجی و نحوه بکارگیری آن‌ها در نظام مبادلاتی است. این کمبود یا فقدان گاه می‌تواند منجر به ایجاد چالش در تشخیص عنوان مجرمانه جرائم یا تطبیق قوانین و مقررات عام و کلی موجود در نظامات حقوقی با ابزارهای جدید شود. از جمله ابزارهای جدید مبادلاتی ایجادشده در دهه اخیر، ارزش‌های رمزنگاری‌شده دیجیتالی هستند. این ابزارهای مالی به دو دسته مستخرج از بسترهای نامتمرکز (مانند بلاک‌چین و کوردا) و تولیدشده توسط

نهادهای حاکمیتی کشورها تقسیم‌بندی می‌شوند [۲]. از جمله ارزش‌های رمزنگاری‌شده مستخرج از بسترهای نامتمرکز می‌توان به بیت‌کوین و اتریوم و از جمله ارزش‌های تولیدشده توسط نهادهای مالی حاکمیتی کشورها به رمزارزهای ملی هر کشور اشاره نمود. بسترهایی که ارزش‌های رمزنگاری‌شده در آنها مورد تبادل یا ذخیره و پردازش قرار می‌گیرند، بسترهای مجازی نامیده می‌شوند.

بسترهای مجازی به دو دسته متمرکز و نامتمرکز تقسیم می‌گردند. بسترهای متمرکز، بسترهایی هستند که تبادل و ذخیره داده پیام‌های الکترونیکی در آنها حول محوریت کنترل‌کننده‌ای مرکزی صورت می‌پذیرد که تداوم این فرایند منوط به تداوم عملکرد کنترل‌کننده مزبور می‌باشد. ایجاد هرگونه خلل در عملکرد کنترل‌کننده، می‌تواند منجر به ایجاد خلل در سرتاسر بستر شود. صفحه گسترده جهانی^۱ شناخته‌شده‌ترین بستر متمرکز می‌باشد که حجم عظیمی از تبادلات داده پیام‌ها در قالب اعتبار

1. World Wide Web

سؤال اصلی که پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی آن می‌باشد این است که آیا امکان شمول مقررات قاچاق کالا یا ارز در نظام حقوقی ایران بر ارزش‌های رمزنگاری‌شده دیجیتالی وجود دارد؟ برای پاسخ به این سؤال، پژوهش حاضر پس از تبیین پیشینه، روش‌شناسی و اهمیت پژوهش و ارائه تعریف و تشریح ماهیت ارزش‌های رمزنگاری‌شده دیجیتالی، مبادرت به تحلیل قوانین و مقررات موجود در نظام حقوقی ایران و امکان‌سنجی شمول عنوان قاچاق کالا یا قاچاق ارز بر این ابزارهای دیجیتالی نموده و در قسمت نتیجه‌گیری نیز نسبت به ارائه توصیه‌های سیاست‌گذارانه در جهت رفع خلاءهای تقنینی و اجرایی موجود در نظام حقوقی ایران خواهد نمود.

۲- پیشینه پژوهش

در زمینه پیشینه پژوهش حاضر می‌توان بیان داشت که مقالات متعددی هم در زمینه تبیین مفهوم و ماهیت ارز و پول و هم در زمینه شناسایی عنوان مجرمانه اقدامات مبتنی بر ارزش‌های رمزنگاری‌شده به چاپ رسیده‌اند. اما هیچ‌کدام در زمینه امکان‌سنجی اطلاق عنوان قاچاق کالا یا قاچاق ارز بر ارزش‌های رمزنگاری‌شده دیجیتالی نمی‌باشند. از این‌رو مقاله حاضر در محوریت موضوع خود یک مقاله کاملاً بدیع در نظام حقوقی ایران تلقی می‌گردد.

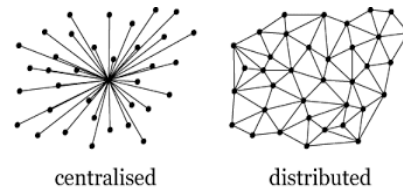
روشن، مظفری و میرزایی در مقاله چاپ‌شده خود در سال ۱۳۹۸ با عنوان بررسی وضعیت فقهی و حقوقی بیت‌کوین به ماهیت‌شناسی این ارز پرداخته و آن را ارز ذکر کرده‌اند. صرف‌نظر از اینکه در مقاله حاضر، نگارندگان نقدهای جدی بر مطالب آن مقاله وارد خواهند نمود، می‌توان بیان داشت که محوریت مقاله حاضر نه ماهیت‌شناسی ارزش‌های رمزنگاری‌شده، بلکه شمول یا عدم شمول این ابزارها بر پدیده‌های قاچاق کالا یا ارز می‌باشد.

همچنین سلیمانی‌پور، سلطانی‌نژاد و پورمطهر در مقاله چاپ‌شده خود در سال ۱۳۹۶ در فصلنامه تحقیقات مالی اسلامی با عنوان بررسی فقهی پول مجازی، سلطانی و اسدی در مقاله چاپ‌شده خود در سال ۱۳۹۴ در فصلنامه تحقیقات مالی اسلامی با عنوان ماهیت حقوقی پرداخت در پول الکترونیک و عبدی‌پور فرد در مقاله چاپ‌شده خود در سال ۱۳۸۹ در دوفصلنامه حقوق خصوصی با عنوان تحلیل حقوقی ماهیت پول الکترونیکی، ماهیت‌شناسی اعتبارات موجود در حساب نهادهای مالی فعال در بازارهای پولی که به پول مجازی تعبیر شده است را مورد تبیین قرار داده‌اند که اساساً موضوعی مجزا از ارزش‌های رمزنگاری‌شده دیجیتالی می‌باشد.

علاوه بر آن صادقی، نوری و ناصر در مقالات منتشره خود با عنوان استنادپذیری حقوقی داده‌های متضمن اطلاعات پرداخت مبتنی بر رمزارز منتشرشده در تابستان ۱۴۰۲ فصلنامه تعالی حقوق به موضوع استنادپذیری و ارزش اثباتی ارزش‌های رمزنگاری‌شده و واکاوی حقوقی کارکرد فناوری رمزارزها در برون‌رفت از بحران ناشی از تحریم‌های مالی و پولی منتشرشده در بهار و تابستان ۱۴۰۲ نشریه اندیشه‌های حقوق

موجود در نهادهای مالی فعال در بازارهای پولی یا سرمایه در این بستر صورت می‌پذیرد. در مقابل بسترهای نامتمرکز جهت تبادل و ذخیره داده پیام‌های الکترونیکی اعم از ارزش‌های مجازی در محیطی غیروابسته به سیستم‌های نهادهای مالی بکار می‌روند. شاخص‌ترین این بسترها بلاک‌چین نام دارد که از سال ۲۰۱۵ به دنبال توسعه فناوری رمزنگاری داده‌ای در کشورهای توسعه یافته جهان گسترش یافته است [۳].

تمایز بسترهای متمرکز و نامتمرکز:

[۱۰]

همانطور که در مدل شکل فوق مشخص است، بسترهای نامتمرکز جهت تبادل داده هرگونه کنترل‌کننده مرکزی می‌باشند. بلاک‌چین به دو نوع خصوصی^۱ و عمومی^۲ تقسیم می‌شود. «بلاک‌چین خصوصی، بستری است که در سیستم نهادهای عمومی یا دولتی پیاده‌سازی و ورود به آن نیازمند برخورداری از پین کدهای منحصر به فرد می‌باشد [۴]. درحالی‌که بلاک‌چین عمومی، بستری است که دسترسی به آن توسط تمامی اشخاص ممکن بوده و هر کاربر قابلیت مشاهده و تهیه رونوشت از اطلاعات ذخیره شده در آن را دارد» [۱۱].

قاچاق به‌عنوان اولین و مهم‌ترین عامل در ممانعت از رشد و شکوفایی اقتصاد کشورها شناخته می‌شود که عدم مبارزه جدی با آن منجر به کاهش تولید محصولات کشاورزی، ورشکستگی کارخانه‌ها، کاهش فرصت‌های شغلی و توزیع ناعادلانه ثروت میان بخش‌های مختلف صنعت و کشاورزی می‌گردد. پدیده ناهنجار قاچاق یک مشکل چند بعدی می‌باشد که ریشه‌های آن در حوزه‌های ملی و بین‌المللی نهفته بوده و می‌تواند آثار متفاوتی در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه داشته باشد [۵].

قاچاق به دو دسته قاچاق ارز و کالا تقسیم‌بندی می‌شود که هر کدام از این دو دسته دارای آثار منفی بر اقتصاد هستند. از جمله آثار منفی قاچاق کالا کاهش تولیدات داخلی، افزایش بیکاری، تأثیر نامطلوب بر سیاست‌های بازرگانی، کاهش درآمد عمومی دولت، محروم شدن خزانه از حقوق گمرکی و سلامت جامعه و مصرف‌کنندگان می‌باشد. این پدیده زمانی ایجاد می‌گردد که چرخه تولید و توزیع و مصرف به‌عنوان حلقه‌های بنیادین فعالیت‌های اقتصادی دچار آسیب گردد. (همانجا) در کنار آن قاچاق ارز نیز دارای آثار منفی همچون به‌هم‌خوردن توازن در ارزش‌گذاری ارز در بازارهای مالی می‌باشد که منجر به کاهش ارزش پول ملی و نهایتاً تورم در سطح جامعه می‌گردد.

1. Private/ Permissioned
2. Public/ Permission Less

عمومی به موضوع کارکرد این ابزارهای مالی در برون‌رفت از بحران‌های مالی و پولی پرداخته‌اند که موضوعاتی مجزا از موضوع مقاله حاضر در محوریت قاچاق ارزهای رمزنگاری شده می‌باشد.

مضاف بر آنچه بیان شد سالاری‌نیا، ناصر و نوری نیز در مقاله اعتبارسنجی حقوقی پرداخت مبتنی بر رمزارز با تأکید بر امنیت شبکه رمزارزی منتشرشده در زمستان ۱۴۰۱ فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات انتظامی نیز بر موضوع پرداخت در معاملات مبتنی بر رمزارز اشاره نموده و اعتبارسنجی آن را در نظام معاملاتی مورد تبیین قرار داده‌اند که این موضوع نیز مجزا از محوریت پژوهش حاضر می‌باشد.

شاملو و خلیلی‌پاجی در مقاله خود با عنوان مجازی‌شدن بزهکاری یقه سفیدی در پرتو ارزهای مجازی منتشرشده در تابستان ۱۳۹۹ مجله حقوقی دادگستری و صفاری و صابری و خلیلی‌پاجی در مقاله خود با عنوان کارکردهای مجرمانه ارزهای مجازی: تحلیل جرم‌شناختی و راهکارهای پیشگیرانه در مجله دانش حقوق اقتصادی در زمستان ۱۳۹۹ به موضوع ارزهای رمزنگاری‌شده از دیدگاه و نظریات جرم‌شناختی اشاره نموده و با توجه به نوع این ابزارها، کارکرد آنها را در حوزه جرم پولشویی مورد تبیین قرار داده‌اند. علاوه بر آن با بررسی موضوع از دیدگاه نظریات معاشرت‌های ترجیحی، فنون خنثی‌سازی، انتخاب عقلانی، انتقال فضایی و جرم‌شناسی آبی موضوع را از حیث پیشگیری اجتماعی، وضعی و کیفری تحلیل کرده‌اند در حالی که موضوع مقاله حاضر نه محوریت نظریات جرم‌شناسی و نه بحث پیشگیری از وقوع جرم بوده، بلکه مستقیماً به پدیده قاچاق و ارتباط آن با ارزهای رمزنگاری‌شده دیجیتال می‌پردازد.

۴- اهمیت انبام پژوهش

موضوع قاچاق و مبارزه با آن یکی از مهم‌ترین موضوعات در دیدگاه مقام معظم رهبری بوده که ایشان در بیانات متعددی بر این پدیده و مبارزه با آن تأکید داشته‌اند. به‌عنوان مثال مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان وزارت‌خانه‌های صنایع و بازرگانی در سال ۱۳۸۰ بیان نمودند که «پدیده قاچاق و قاچاق‌فروشی، ضربه به اقتصاد و هویت ملی کشور و همه برنامه‌ریزی‌هاست» یا در دیدار با مردم زاهدان در سال ۱۳۸۱ بیان داشته‌اند که «قاچاقچیان کلان عامل تهدیدند؛ زیرا تجارت و داد و ستد سالم کشور را تهدید می‌کنند». همچنین ایشان در دیدار رئیس محترم جمهور و اعضای هیأت‌دولت در سال ۱۳۸۳ مقرر فرموده‌اند که «مسأله قاچاق حقیقتاً برای کشور خطر است و مبارزه کارآمد با قاچاقچی از خدمات بسیار بزرگ است» یا در مراسم نوزدهمین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمه‌الله) در سال ۱۳۸۷ تصریح داشته‌اند «امروز اگر مسئولین نظام جمهوری اسلامی با مواد مخدر به سختی مبارزه می‌کنند، این یک جهاد بزرگ، یک حرکت بسیار عمیق در راه پیشرفت ملت ایران است» که البته تصریح ایشان در این بیانات به واژه قاچاق و جرم قاچاق بوده است. ایشان همچنین در دیدار جمعی از کارگران سراسر کشور در سال ۱۳۹۴ مقرر فرموده‌اند که «یکی دیگر از ارکان (تقویت تولید داخلی)، دستگاه مبارزه با قاچاق است. مسأله مبارزه با قاچاق را این‌همه ما تأکید کردیم؛ دولت‌های مختلف از سال‌ها پیش همین‌طور مرتب آمده‌اند رفته‌اند؛ خب، این کار یک کاری است که باید تحقق پیدا کند و این هم ممکن است؛ نگویند نمی‌شود، کاملاً می‌شود؛ جلوی قاچاق را به‌طور قاطع بگیرند. بنده یک وقتی گفتم فقط سر مرز دنبال قاچاق نروید؛ میلیاردها دلار امروز در داخل کشور - که حالا من چون رقم دقیقش را مختلف می‌گویند، نمی‌توانم معین بکنم که چقدر؛ اما رقم‌های گزافی گفته می‌شود - دارد صرف جنس قاچاق می‌شود. قاچاق را از لب مرز و از پیش از مرز تا داخل

مضامین و خلیلی‌پاجی در مقاله خود با عنوان مجازی‌شدن بزهکاری یقه سفیدی در پرتو ارزهای مجازی منتشرشده در تابستان ۱۳۹۹ مجله حقوقی دادگستری و صفاری و صابری و خلیلی‌پاجی در مقاله خود با عنوان کارکردهای مجرمانه ارزهای مجازی: تحلیل جرم‌شناختی و راهکارهای پیشگیرانه در مجله دانش حقوق اقتصادی در زمستان ۱۳۹۹ به موضوع ارزهای رمزنگاری‌شده از دیدگاه و نظریات جرم‌شناختی اشاره نموده و با توجه به نوع این ابزارها، کارکرد آنها را در حوزه جرم پولشویی مورد تبیین قرار داده‌اند. علاوه بر آن با بررسی موضوع از دیدگاه نظریات معاشرت‌های ترجیحی، فنون خنثی‌سازی، انتخاب عقلانی، انتقال فضایی و جرم‌شناسی آبی موضوع را از حیث پیشگیری اجتماعی، وضعی و کیفری تحلیل کرده‌اند در حالی که موضوع مقاله حاضر نه محوریت نظریات جرم‌شناسی و نه بحث پیشگیری از وقوع جرم بوده، بلکه مستقیماً به پدیده قاچاق و ارتباط آن با ارزهای رمزنگاری‌شده دیجیتال می‌پردازد.

در نهایت ایزدی و ارزانیان نیز در مقاله خود با عنوان پیشگیری از جرائم پول‌شویی و کلاهبرداری در بستر استفاده از رمزارزهای جهانی منتشرشده در بهار ۱۳۹۸ نشریه رهیافت پیشگیری به موضوع جرائم پول‌شویی و کلاهبرداری در ارتباط با رمزارزها پرداخته که از موضوعیت مقاله حاضر که به جرم قاچاق کالا یا ارز در ارتباط با ارزهای رمزنگاری‌شده دیجیتال می‌پردازد، مجزا می‌باشد.

مقاله حاضر، پژوهشی با روش تحقیق کیفی می‌باشد. آنچه در پژوهش حاضر تبیین گردیده نه نتایج حاصل از پرسشنامه و نه تحلیل‌های آماری موجود در مقالات کمی بوده بلکه با مطالعه مقالات و کتب منتشرشده در این زمینه و همچنین آثار مرتبط منتشرشده در حوزه رمزارزها و قوانین و مقررات موجود در نظام حقوقی ایران، به صورت کیفی موضوع ماهیت ارزهای رمزنگاری‌شده دیجیتالی تبیین و پس از آن با توجه به نوع ماهیت این ابزارها، موضوع قاچاق کالا یا ارز در تبادلات یا ذخیره آنها مورد تشریح قرار گرفته است.

روش جمع‌آوری اطلاعات پژوهش حاضر از منابع اسنادی یا کتابخانه‌ای موجود در پایگاه داده‌های Heinonline, Springer, Elsevier, Oxford

۳- روش‌شناسی پژوهش

روش جمع‌آوری اطلاعات پژوهش حاضر از منابع اسنادی یا کتابخانه‌ای موجود در پایگاه داده‌های Heinonline, Springer, Elsevier, Oxford

کالا و ارز به‌عنوان بخشی از اقتصاد مقاومتی طبیعی است. در بند ۲۳ این سیاست‌ها بر «مقابله با ضربه‌پذیری درآمد‌های ارزی از طریق توسعه صادرات غیرنفتی و مدیریت واردات با تأکید بر جلوگیری از قاچاق کالا و ارز» تأکید شده است. در سیاست‌های کلی نظام در امنیت اقتصادی نیز بر «صیانت از مرزهای اقتصادی کشور و مقابله با قاچاق کالا، ارز، اطلاعات اقتصادی و سرمایه» تأکید شده است. در قانون برنامه هفتم از جمله در مواد ۱۱ و ۸۵ نیز به این موضوع پرداخته شده است. طبیعتاً قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ و اصلاحات بعدی آن نیز به‌عنوان قانون اصلی در این زمینه است.

۵- تعریف متغیرهای اصلی پژوهش

همانطور که در گفتارهای پیشین این پژوهش تصریح گردید، این مقاله به امکان‌سنجی شمول مقررات قاچاق بر ارزش‌های رمزنگاری‌شده دیجیتال می‌پردازد. بنابراین واژه ارز رمزنگاری‌شده، متغیرهای اصلی این پژوهش را تشکیل می‌دهد. شناسایی ماهیت ارزش‌های رمزنگاری‌شده، در وهله اول نیازمند شناسایی ماهیت ارز در کشور ایران و تطبیق این عنوان با ارز رمزنگاری‌شده می‌باشد. در زمینه شناسایی ماهیت ارزش‌های رمزنگاری‌شده در نظام حقوقی ایران می‌توان قائل به دو دیدگاه بود. ایجاد دیدگاه‌های متفاوت در این زمینه، نشئت گرفته از برداشت‌های متفاوتی می‌باشد که می‌توان در جمع مواد ۲، ۳، ۵ و ۷ قانون پولی و بانکی کشور مصوب سال ۱۳۵۱ و ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب سال ۱۳۹۴ و همچنین الزامات و ضوابط حوزه رمزارزها مصوب سال ۱۳۹۷ بانک مرکزی و آیین‌نامه استخراج رمزارزها مصوب سال ۱۴۰۱ هیأت وزیران، دریافت. مبنای اصلی شناسایی یک مفهوم به‌عنوان ارز در نظام حقوقی ایران مفاد مقررات قانون پولی و بانکی کشور می‌باشد. بندهای الف تا ج ماده ۲ و بند الف ماده ۳ این قانون شرایط شناسایی ارز در نظام حقوقی ایران را تبیین می‌کند. ماده ۲ بیان می‌دارد:

- الف - پول رایج کشور بصورت اسکناس و سکه‌های فلزی قابل انتشار است.
ب - فقط اسکناس و پول‌های فلزی که در تاریخ تصویب این قانون در جریان بوده و یا طبق این قانون انتشار می‌یابد جریان قانونی و قوه اجراء دارد.
ج - تعهد پرداخت هرگونه دین و یا بدهی فقط به پول رایج کشور انجام‌پذیر است، مگر آنکه با رعایت مقررات ارزی کشور ترتیب دیگری بین بدهکار و بستانکار داده شده باشد.

ماده ۳ بیان می‌دارد:

- الف - امتیاز انتشار پول رایج کشور در انحصار دولت است و این امتیاز با رعایت مقررات این قانون منحصرأ به بانک مرکزی ایران واگذار می‌شود.
در جمع بندهای الف مواد ۲ و ۳ قانون پولی و بانکی کشور می‌توان ارز در نظام حقوقی ایران را به پول رایجی که در قالب اسکناس یا سکه فلزی توسط دولت هر کشور طراحی و در بازارهای پولی عرضه شده باشد، اطلاق نمود. چرا که بر مبنای بند ب ماده ۲ نیز تنها اسکناس و پول‌های [۷]

مغازه دنبال کنید. این، یک قلم بسیار مهم است؛ یک کار بسیار مهم است. و آن کسانی که این کار را بکنند، آن‌ها هم دارند مجاهدت می‌کنند، آن‌ها هم دارند عبادت می‌کنند؛ این هم حسنه است». و در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی در سال ۱۳۹۵ نیز اشاره داشته‌اند که «با فساد مبارزه جدی بشود، با ویژه‌خواری مبارزه جدی بشود، با قاچاق مبارزه جدی بشود؛ این‌ها دارد به اقتصاد کشور لطمه می‌زند و ضررش را مردم می‌برند. اگر ما در مقابل آن مجموعه‌ای که فرض بفرمایید با زدوبست‌هایی در زمینه مسائل اقتصادی ویژه‌خواری می‌کنند، خودشان را از امتیازات ویژه برخوردار می‌کنند و یا دچار فساد پولی و مالی و اقتصادی می‌شوند، سهل‌انگاری کنیم، قطعاً کشور ضرر خواهد کرد؛ نباید سهل‌انگاری بشود. البته در مقام بیان و در روزنامه‌ها و جنجال و بخصوص با جهت‌گیری‌های سیاسی، حرف‌های قشنگ خوبی زده می‌شود اما اینها فایده‌ای ندارد. حالا یک مجرم اقتصادی را مثلاً فرض کنیم دستگیر کردند، روزنامه‌ها درباره‌اش بنویسند و عکس و تفصیلات و کارهایی مانند اینها را با اهداف جناحی و سیاسی بکنند، این‌ها فایده‌ای ندارد؛ دو صد گفته چون نیم کردار نیست. باید جلوی آن فساد را که امروز ممکن است پیش بیاید بگیرند و مانع فساد بشوند. قاچاق همین جور است؛ مانع قاچاق [بشوند]. باید با قاچاق، به‌معنای واقعی کلمه مبارزه کنند». همچنین در دیدار اقشار مختلف مردم در همان سال تصریح کرده‌اند که «بند به مسئولین گفته‌ام؛ وقتی شما آن باند قاچاقچی را پیدا می‌کنید و آن جنس کلان قاچاق را که چند هزار تن وزن آن است، وارد کشور می‌کنید، این جنس را جلوی چشم همه آتش بزنید؛ ضربه بزنید به قاچاقچی، به جنس دارای مشابه داخلی» و در نهایت در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت‌دولت در همان سال مقرر فرمودند که «اینکه ما گفتیم حتماً منهدم کنند جنس قاچاق را، این شامل آن قاچاق‌های جزئی و این کوله‌برها و مانند اینها نیست؛ ما باند‌های قاچاق و کارهای بزرگ [را] می‌گوییم». این‌هایی که بازار کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد» [۶].

آنچه در بیانات مقام معظم رهبری مشاهده می‌گردد، این است که ایشان موضوع مبارزه با قاچاق را همواره جزو اولویتهای نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران قرار داده‌اند. در این میان لازمه تحقق فرمایشات ایشان، شناخت مصادیق قاچاق و سیاست‌گذاری در جهت مبارزه با آن است. به عبارت دیگر مبارزه با پدیده قاچاق ارز رمزنگاری‌شده زمانی می‌تواند محقق گردد که این مفهوم از نظر قانونی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته و مصادیق قانونی و همچنین شمول یا عدم شمول مقررات مختلف مبتنی بر شناسایی قاچاق کالا یا ارز درخصوص این ابزارهای الکترونیکی مورد تحلیل قرار گیرد. موضوعی که محوریت اصلی پژوهش حاضر را در ارتباط با ارزش‌های رمزنگاری‌شده دیجیتال نشان می‌دهد.

موضوع مبارزه با قاچاق کالا و ارز به جهت اهمیتی که دارد در اسناد قانونی متعددی مورد توجه قرار گرفته است. به‌عنوان مثال در سیاست‌های کلی نظام در اقتصاد مقاومتی، یکی از محورهای مبارزه با مفاسد اقتصادی، ویژه‌خواری و قاچاق عنوان شده است. تعمیم این محورها به عرصه قاچاق

«دارایی» به جای «ارز» استفاده شده، تقویت می گردد چرا که هیأت محترم وزیران در صورتی که نظر بر ارزیابی ارزهای رمزنگاری شده داشته باشند می توانند همانند سال ۱۳۹۸ در جریان تصویب تصویب نامه فرایند ماینینگ بیت کوین و استفاده از رمزارز مصوب سال ۱۳۹۸ نیز از این واژه استفاده نمایند، در حالی که تغییر عنوان مقرر جدیدالتصویب در سال ۱۴۰۱، از واژه «رمزارز» به «رمزدارایی» می تواند الهام بخش دیدگاه هیأت وزیران بر تلقی این ابزارهای دیجیتالی به عنوان دارایی و نه ارز باشد. برای پاسخ به سؤال دوم و سوم نیز می توان در کنار مقررات قانون پولی و بانکی کشور، به قوانین دیگری همچون قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب سال ۱۳۹۴ توجه نمود. بند پ ماده ۱ این قانون در تعریف ارز بیان می دارد:

ارز: پول رایج کشورهای خارجی، اعم از اسکناس، مسکوکات، حوالجات ارزی و سایر اسناد مکتوب یا الکترونیکی است که در مبادلات مالی کاربرد دارد همانطور که ملاحظه می گردد، قانون گذار در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مصادیق شمول ارز در نظام حقوقی ایران را تمثیلی در نظر گرفته و می توان در جمع مقررات این قانون و ماده ۲ قانون پولی و بانکی کشور، مصادیق شمول ارز در حقوق ایران را به «پول رایج الکترونیکی» نیز تعمیم داد. بنابراین با جمع مقررات مواد ۲ و ۳ قانون پولی و بانکی کشور و ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز اختلافی در شمول این نوع ابزارهای مالی به عنوان ارز در نظام حقوقی ایران وجود ندارد. این موضوع از این جهت تقویت می گردد که در الزامات و ضوابط حوزه رمزارزها نیز بانک مرکزی رمزارز بانک مرکزی را صرف نظر از ماهیت جهان روابودن یا نبودن آن، از رمزارزهای جهان روا مجزا تلقی نموده و بر قابلیت تبادل آن در بازارهای مالی تصریح داشته است.

آنچه بیان شد دیدگاه اول قابل طرح در زمینه ماهیت شناسی ارزهای رمزنگاری شده می باشد که ارزهای مستخرج از بسترهای نامتمرکز را به معنای واقعی کلمه «ارز» تلقی ننموده است. اما در این زمینه می توان قائل به دیدگاه مخالفی نیز بود. این دیدگاه مخالف از توجه به مفاد ردیف ۲ بند الف ماده ۵ و بند ح ماده ۷ قانون پولی و بانکی کشور نشئت می گیرد. ردیف ۲ بند الف ماده ۵ قانون پولی و بانکی کشور مقرر می دارد:

الف - بانک مرکزی ایران باید برابر صد درصد اسکناس های منتشر شده همواره دارائی هایی به شرح زیر به عنوان پشتوانه در اختیار داشته باشد.

۲- ارز طبق ماده ۷

بند ح ماده ۷ قانون پولی و بانکی کشور نیز مقرر می دارد: دارائی های ارزی موضوع ردیف (۲) بند الف ماده ۵ با رعایت تبصره این ماده عبارتست از:

ح - اوراق و اسناد بهادار خارجی قابل تبدیل به ارزهای مورد قبول بانک مرکزی ایران.

همانطور که ملاحظه می گردد، ردیف ۲ بند الف ماده ۵ قانون پولی و بانکی کشور یکی از دارائی های بانک مرکزی در برابر صد درصد اسکناس های منتشر شده در بازار را ارز طبق ماده ۷ تلقی و بند ح ماده ۷ همان قانون نیز یکی از دارائی های ارزی بانک مرکزی را اوراق بهادار

فلزی در نظام حقوقی ایران از قدرت ابراء و جریان قانونی در مبادلات مالی برخوردار بوده و سایر انواع پول از چنین قابلیت بر خوردار نمی باشند [۸]. همانطور که در مطالب پیشین بیان گردید، ارزهای رمزنگاری شده به دو دسته تقسیم بندی می شوند. دسته اول ارزهایی هستند که از بسترهای نامتمرکز استخراج شده و دسته دیگر ارزهای تولید شده توسط حاکمیت کشورها می باشند. سؤال اینجاست که با توجه به بند الف ماده ۳ قانون پولی و بانکی کشور که امتیاز انتشار ارز در کشورها را در انحصار دولت قرار داده، آیا می توان ارزهای رمزنگاری شده استخراج شده توسط اشخاص حقیقی و حقوقی خصوصی را به عنوان «ارز» در معنای واقعی کلمه در کشور ایران شناخت؟ علاوه بر آن با توجه به بند الف ماده ۲ قانون پولی و بانکی کشور که تنها شقوق ارز در کشور ایران را اسکناس یا سکه های فلزی قلمداد نموده است، آیا می توان ارزهای رمزنگاری شده تولید شده توسط حاکمیت کشورها را در ذیل عنوان ارز تلقی نمود؟ آیا در این زمینه تعارضی میان بند الف ماده ۲ و بند الف ماده ۳ قانون پولی و بانکی کشور وجود دارد؟

برای پاسخ به سؤال اول می توان به اطلاق ماده ۳ قانون پولی و بانکی توجه داشت که در هر حال انتشار ارز به عنوان پول رایج در بازارهای مالی را در انحصار دولت ها قرار داده و بنابراین استخراج ارزهای رمزنگاری شده مانند بیت کوین یا اتریوم از بستر بلاک چین توسط اشخاص حقیقی و حقوقی خصوصی و انتشار آنها در بازارهای مالی نمی تواند به منزله انتشار ارز تلقی گردد [۹].

این دیدگاه از آنجا تقویت می گردد که بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در الزامات و ضوابط حوزه رمزارزها، صراحتاً بر عدم امکان استفاده از رمزارزهای جهان روا به عنوان ابزار پرداخت در مبادلات مالی تصریح نموده است. به عبارت دیگر، به تعبیر الزامات بیان شده رمزارز جهان روا رمزارزی است که بهره برداری از آن و تبادلش محدود به هیچ جغرافیای خاصی نبوده و توسط عموم مردم دنیا بر بستر اینترنت قابل دسترس است. این نوع رمز ارز بر دو گونه بدون پشتوانه دارایی و با پشتوانه دارایی وجود دارد. گونه بدون پشتوانه قابلیت استخراج توسط عموم مردم را داراست و از انواع معروف آن می توان به بیت کوین و اتریوم اشاره نمود. گونه دوم توسط یک شخص حقیقی یا حقوقی و به پشتوانه یک دارایی مشهود یا نامشهود صادر می شود و قابلیت استخراج توسط عموم مردم را ندارد و از انواع معروف آن می توان به ایکس آر پی و تتر اشاره نمود. قدر متیقن تعاریف بیان شده توسط بانک مرکزی در خصوص رمزارز جهان روا که به تعبیر نگارندگان این پژوهش، همان ارزهای رمزنگاری شده مستخرج از بسترهای نامتمرکز می باشد، این است که با توجه به بندهای ب و ج ماده ۲ قانون پولی و بانکی کشور (در تصریح بر عدم بر خوردار از جریان قانونی و قوه ابراء) و همچنین تصریح بانک مرکزی بر عدم امکان استفاده از این نوع ارزهای رمزنگاری شده به عنوان «ابزار پرداخت»، در هر حال نمی توان این نوع ابزارهای مالی را در شمول ارز تلقی و به ناچار باید آنها را کالا یا دارایی مجازی (غیر از ارز) در نظر داشت. این دیدگاه با تصویب آیین نامه استخراج رمزدارایی ها در سال ۱۴۰۱ که صراحتاً در واژگان این آیین نامه از واژه

و خروج کالا و ارز گردد و براساس این قانون و یا سایر قوانین، قاچاق محسوب و برای آن مجازات تعیین شده و در مبادی ورودی یا هر نقطه از کشور حتی محل عرضه آن در بازار داخلی کشف شود». بنابراین هر فعل یا ترک فعلی که منجر به نقض تشریفات ورود و خروج کالا از یا به کشور گردد می‌تواند به‌عنوان قاچاق کالا و ارز شناخته شود. مصادیق قاچاق کالا در ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی و مصادیق قاچاق ارز در ماده ۲ مکرر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز احصا شده‌اند.

نکته قابل توجه این است که ارزهای رمزنگاری‌شده با توجه به ماهیت دیجیتال خود به صرف مبادله در فضای مجازی نمی‌توانند مشمول مصادیق قاچاق باشند. چرا که فضای مجازی، فضایی بدون مرز بوده و تبادل داده پیام در فضای بدون مرز اگرچه می‌تواند مشمول جرایمی مانند کلاهبرداری یا سرقت یا سایر جرائم مالی باشد، اما قاچاق محسوب نمی‌گردد. این موضوع از نص ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز که به واژه «مبادی ورودی یا هر نقطه از کشور» اشاره داشته، قابل برداشت می‌باشد. بنابراین اطلاق عنوان قاچاق کالا بر ارزهای رمزنگاری‌شده در فرضی که طبق تفاسیر بیان شده در گفتار پیشین قائل بر کالابودن آنها باشیم، در صورتی اتفاق می‌افتد که این اطلاعات در ابزارهایی فیزیکی مانند Paper Wallet یا یواس بی درایوها و یا حتی فلش مموری‌ها ذخیره‌سازی شوند. در زمینه قاچاق ارز نیز جز در خصوص برخی مصادیق مصرح در ماده ۲ مکرر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز که عدم رعایت ضوابط حمل و نگهداری ارز را جزو مصادیق قاچاق ارز قلمداد نموده است، ورود و خروج ارز به کشور نیز در صورتی می‌تواند صدق عنوان قاچاق ارز نماید که پس از ذخیره‌سازی در ابزارهای فیزیکی نگهداری این داده پیام‌ها همانند آنچه فوقاً بیان شد، بدون رعایت تشریفات قانونی، فرایند ورود و خروج اتفاق بیافتند.

در نظام حقوقی ایران، ورود و خروج کالا از مسیرهای غیرمجاز یا بدون رعایت تشریفات گمرکی مانند اظهار کالا به قلمرو گمرکی یا داخل کشور یا اظهار متقبلانه مانند اظهار با اسناد جعلی یا مجوزهای باطل (بند اول ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی و بند الف ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) یا ورود کالای اضافی بیش از میزان اظهارشده یا محموله ترانزیتی (بند ج ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی و بند ب ماده ۲ قانون مبارزه با کالا و ارز) به‌عنوان مصادیق قاچاق کالا که قابلیت شمول قاچاق ارزهای رمزنگاری‌شده را داشته باشند، تلقی می‌گردند. از این‌رو در صورتی که شخصی با ذخیره ۱۰ رمزارز ملی کشور سوئد یا ۱۰ بیت‌کوین در فرض عدم اطلاق ارز بر ارزهای رمزنگاری‌شده مستخرج از بسترهای نامتمرکز در یک یواس بی، مبادرت به ورود آنها به داخل کشور نموده و در هنگام اظهار کالا، آنها را به کمتر از میزان واقعی اظهار نماید و یا حتی از اظهار آنها خودداری نماید، اقدام وی قاچاق کالا محسوب می‌گردد.

اما مقررات قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در زمینه قاچاق ارز دربردارنده قواعد پیچیده‌تری هستند. بر این مبنا عدم رعایت ضوابط

خارجی قابل تبدیل به ارزهای رسمی مورد قبول بانک مرکزی ذکر نموده است. به نظر نگارندگان، اوراق بهادار خارجی به هر ورقه بهاداری که قابلیت تبادل در بازارهای مالی کشورهای منتشرکننده آن را داشته باشند، اطلاق می‌گردد. یکی از انواع اوراق بهادار برگه‌های جایگزین پول می‌باشند که اصطلاحاً Paper Wallet نامیده شده و قابلیت تبدیل به ارز رسمی یک کشور مانند دلار را دارند. این برگه‌ها، کاغذهای شفاف برخوردار از کدهای QR هستند^۱ که داده پیام‌های الکترونیکی قابلیت ذخیره‌سازی در این کدها را دارند. از جمله اطلاعاتی که قابلیت ذخیره بر روی این برگه‌ها دارند، ارزهای رمزنگاری‌شده می‌باشند. بنابراین با ذخیره ارز رمزنگاری‌شده در این برگه‌ها، ارزش اعتباری آنها به جهت ارزش اعتباری ارز رمزنگاری‌شده در بازار ارزش‌گذاری می‌گردد که قابلیت تبدیل به یک ارز مورد قبول بانک مرکزی مانند دلار یا یورو را دارد [۱۲]. بنابراین می‌توان این برگه‌ها را ردیف ۲ بند الف ماده ۵ ارز تلقی نمود. از آنجا که صرف برگه مزبور فاقد اعتبار بوده و در اصل اعتبار ارزی این برگه از وجود ارزهای رمزنگاری‌شده آن نشئت می‌گیرد نیز می‌توان هر ارز ذخیره شده در این برگه‌ها را ارز به معنای واقعی کلمه تلقی کرد.^۲

۴- یافته‌ها

اختلاف نظرات قابل طرح در تشخیص ماهیت ارزهای رمزنگاری‌شده می‌تواند در زمینه شمول مقررات قاچاق کالا یا ارز بر این ابزارهای مالی نیز اختلاف دیدگاه‌هایی را مطرح نماید که در گفتار حاضر بدان پرداخته خواهد شد. به عبارت دیگر بسته به اینکه کدام دیدگاه در ماهیت‌شناسی ارزهای رمزنگاری‌شده مورد پذیرش قرار گیرد، قواعد حقوقی مبتنی بر شناسایی یک فعل یا ترک فعل نیز در زمینه قاچاق کالا و ارز متناسب با ماهیت ارز رمزنگاری‌شده، متفاوت خواهد بود. از این‌رو درخصوص ارزهای رمزنگاری‌شده تولیدشده توسط حاکمیت کشورها، باید قواعد مبتنی بر قاچاق ارز را اعمال داشت. اما برای ارزهای رمزنگاری‌شده مستخرج از بسترهای نامتمرکز در صورتی که قائل بر ارزبودن آنها باشیم، قواعد مبتنی بر قاچاق ارز و در صورتی که قائل بر کالابودن آنها باشیم، قواعد مبتنی بر قاچاق کالا جاری خواهند بود.

قاچاق کالا و ارز به تعبیر بند الف ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز «هر فعل یا ترک فعلی است که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود

۱- کدهای QR کدهای دیجیتالی می‌باشند که با اتصال به صفحه‌های مختلف قابلیت ذخیره‌سازی انواع داده پیام‌های الکترونیکی از جمله کوین‌ها، آی‌دی‌ها، ارزها و ... را دارند. داده پیام‌های الکترونیکی ذخیره‌شده در این کدها با اسکن توسط هر دستگاهی از جمله گوشی‌های تلفن همراه، اسکنرهای دیجیتالی و ... قابل بازخوانی هستند [۱۲].

۱۲- البته این برگه‌ها اساساً قابلیت شناسایی به‌عنوان اسکناس را ندارند. چرا که اسکناس‌های منتشرشده توسط دولت‌ها اولاً به صرف ماهیت خود دارای اعتبار هستند. به عبارتی از زمان صدور و انتشار یک اسکناس ۱۰۰ دلاری، این اسکناس در هر برهه زمانی از همان اعتبار مبنا برخوردار خواهد بود. این در حالی است که ارزش و اعتبار Paper Wallet ها منوط به تعیین ارزش میزان ارز ذخیره‌شده در آنها در فرایند عرضه و تقاضا در بازارهای جهانی است [۱۳].

سؤالی که در زمینه مصوبات فوق‌الذکر هیأت‌وزیران و شورای عالی هماهنگی اقتصادی مطرح می‌شود این است که آیا ارز مقرر در متن این مصوبات تنها در خصوص اسکناس‌ها جاری بوده یا ارزهای رمزنگاری‌شده دیجیتالی را نیز شامل می‌گردد؟ در این زمینه می‌توان قائل به تفصیل بود. دیدگاه اول بر این مبنا استوار است که اطلاق عنوان ارز به اسکناس در این مصوبات با امعان‌نظر به ماده ۲ قانون پولی و بانکی کشور صورت گرفته و بر همین اساس محدود به اسکناس گردیده است و چون ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مصادیق مشمول ارز را به کلیه مصادیقی که مشمول پول رایج باشند گسترش داده و در این میان تفاوتی میان ارزهای الکترونیکی و کاغذی وجود ندارد، مصوبات فوق‌الذکر را در خصوص ارزهای رمزنگاری‌شده دیجیتالی نیز می‌توان جاری نمود.

اما دیدگاه دوم خلاف این موضوع را به اثبات می‌رساند. چرا که اگر در تصویب مصوبات فوق‌الذکر، ملاک ماده ۲ قانون پولی و بانکی کشور بوده باشد، طبیعتاً تصویب‌کنندگان به دیگر مقررات قانون پولی و بانکی همانند ماده ۵ و ۷ این قانون نیز تسلط داشته و طبیعتاً می‌توانستند از ذکر مصداق نیز در این زمینه خودداری نمایند. علاوه بر آن در ماده ۲ قانون پولی و بانکی کشور، قانون‌گذار علاوه بر اسکناس، پول‌های فلزی را نیز در شمول مصادیق ارز قرار داده است درحالی‌که تصویب‌کنندگان مصوبات فوق‌الذکر تنها شمول مفاد آن مقررات را تنها بر اسکناس و طلا (از میان کلیه مصادیق پول‌های فلزی) در نظر گرفته‌اند. مضاف بر آنچه بیان شد، نص مصوبه فوق‌الذکر هیأت‌وزیران که از واژه «ورود ارز به صورت ...» پرده برداشته، حکایت از آن دارد که تصویب‌کنندگان مصوبه، بر جمیع مصادیق ارز اشراف کامل داشته و تنظیم متن آن مصوبه از باب حکمت و توسعه نظام مالی کشور در رفع موانع ورود شایع‌ترین نوع ارز در میان تمامی ارزهای وارداتی (اسکناس و طلا) صورت پذیرفته است.

نکته دیگر این است که دستورالعمل اجرایی مربوط به تعیین میزان ارز قابل حمل، نگهداری و مبادله در داخل کشور ابلاغ شده به موجب بخشنامه شماره ۹۹۰۶۴۴۴۵ مورخ ۱۳۹۹/۰۳/۱۱ بانک مرکزی در زمین حمل و نگهداری ارز (اسکناس) توسط اشخاص حداکثر تا سقف مبلغ ۱۰/۰۰۰ یورو یا معادل آن به سایر ارزها را بلامانع تلقی نموده و حمل‌ونگهداری ارز (اسکناس) برای مبالغ بیشتر از ۱۰/۰۰۰ یورو یا معادل آن به سایر ارزها توسط اشخاص را صرفاً در صورت داشتن یکی از مدارک که شامل سند مؤسسه اعتباری، رسید سنا و اظهارنامه گمرکی می‌گردد، مجاز تلقی کرده است. از این‌رو با امعان‌نظر از مقررات ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز می‌توان بیان داشت که عدم رعایت مقررات این بخشنامه توسط اشخاص، می‌تواند زمینه تلقی مبادلات ارزی آنها به‌عنوان قاچاق ارز را فراهم آورد. در زمینه این بخشنامه نیز می‌توان تفصیل بیان شده در مطالب فوق در خصوص شمول یا عدم شمول متن این مصوبات بر ارزهای رمزنگاری‌شده را در نظر داشت که به جهت جلوگیری از تکرار مکررات از طرح آن خودداری می‌گردد.

تعیین‌شده از سوی دولت یا نداشتن مجوزهای لازم از بانک مرکزی برای ورود، خروج، خرید، فروش یا حواله ارز (بند ۲ ماده ۲)، ورود و خروج ارز از کشور بدون رعایت شرایط تعیین‌شده توسط شورای پول و اعتبار (بندهای الف و ب ماده ۲ مکرر)، انجام معامله ارزی در کشور توسط افراد یا یکی از حداقل یکی از طرفین در هنگام معامله در کشور باشند بدون مجوز و یا در صورت وجود مجوز خارج از ضوابط معین‌شده توسط بانک مرکزی، تحت هر عنوان نظیر خرید، فروش، حواله، معاوضه یا صلح، مگر آنکه حداقل یکی از طرفین معامله، صرافی مجاز، بانک یا مؤسسه مالی و اعتباری دارای مجوز از بانک مرکزی باشد. (بند پ ماده ۲ مکرر)، هرگونه معامله ارز توسط صرافی یا غیر آن که تحویل ارز و ما به ازای آن به روز یا روزهای آینده موکول شده ولی منجر به تحویل ارز نمی‌شود یا از ابتدا قصد تحویل ارز وجود نداشته است و قصد طرفین تنها تسویه تفاوت قیمت ارز بوده است (بند ت ماده ۲ مکرر)، انجام کارگزاری خدمات ارزی در داخل کشور برای اشخاص خارج از کشور، بدون داشتن مجوز انجام عملیات صرافی از بانک مرکزی (بند ث ماده ۲ مکرر)، عدم ثبت معاملات ارزی در سامانه ارزی یا ثبت ناقص یا خلاف واقع اطلاعات مربوط به معاملات مذکور در این سامانه توسط صرافی، بانک یا مؤسسه مالی - اعتباری دارای مجوز از بانک مرکزی (بند ج ماده ۲ مکرر) مصادیق اطلاق قاچاق ارز در خصوص ارزهای رمزنگاری‌شده دیجیتالی در فرض تلقی آنها به‌عنوان ارز و همچنین در خصوص ارزهای تولیدشده توسط حاکمیت کشورها تلقی می‌شوند.

بنابراین در زمینه قاچاق ارز، صرف ورود و خروج ارز بدون رعایت تشریفات قانونی قاچاق محسوب نشده و تمامی مصادیق معاملات از جمله خرید و فروش و صلح و ... بدون برخورداری از مجوز از بانک مرکزی یا در صورت وجود مجوز، خروج از ضوابط تعیین‌شده توسط بانک مرکزی قاچاق محسوب می‌گردد.

نکته قابل توجه این است که براساس مصوبه شماره ۶۳۷۹۳/۵۵۶۳۳ مورخه ۱۳۹۷/۰۵/۱۶ هیأت‌وزیران برای ساماندهی مسائل ارزی ورود ارز به صورت اسکناس و طلا به داخل کشور بدون محدودیت مطابق با ضوابط و مقررات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و مقررات مبارزه با پولشویی توسط اشخاص حقیقی و حقوقی مجاز است. این موضوع در بند چهارم مصوبات چهاردهمین جلسه شورای عالی هماهنگی اقتصادی در مورخه ۱۳۹۷/۰۷/۱۰ نیز به تصویب اعضای حاضر رسیده است. این مصوبه بیان می‌دارد که هر شخص حقیقی و حقوقی می‌تواند با رعایت مقرراتی که بانک مرکزی اعلام کرده است، به هر میزان ارز وارد کشور نموده و هیچ یک از دستگاه‌های امنیتی و انتظامی و گمرک حق ممانعت از آن را ندارند ... یکی از مقررات اعلامی از سوی بانک مرکزی دستورالعمل شماره ۹۶/۴۸۰۳۴ مورخ ۱۳۹۶/۰۲/۲۰ این بانک می‌باشد که در زمینه ورود ارز بیش از ده هزار یورو یا معادل آن به سایر ارزها سه شرط اظهار کتبی یا شفاهی ارز هنگام ورود به گمرک و اخذ کد رهگیری، تأیید مرکز اطلاعات مالی و مبارزه با پولشویی و دریافت رسید چاپی حاوی کد رهگیری را قلمداد کرده است.

در کنار آن، ارزهای رمزنگاری‌شده مستخرج از بسترهای نامتمرکز (مانند بیت‌کوین)، در یک منظر براساس مواد ۵ و ۷ قانون پولی و بانکی کشور ارز و در منظر دیگر براساس نص مواد ۲ و ۳ قانون پولی و بانکی کشور و الزامات و ضوابط حوزه رمزارزها، کالاهای دیجیتالی محسوب می‌گردند. اختلاف نظرات قابل طرح در این زمینه، می‌تواند مقدمه‌ای بر ایجاد اختلاف نظرات در زمینه اطلاق عنوان قاچاق کالا یا ارز بر این دسته از ارزهای رمزنگاری‌شده باشد. در صورتی که این دسته از ابزارهای مبادلاتی، ارز محسوب شوند، مقررات مواد ۲ و ۲ مکرر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و در صورتی که کالا محسوب شوند، مقررات مواد ۱۱۳ قانون امور گمرکی مصوب سال ۱۳۹۰ و بخشی از مقررات ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز بر آنها اعمال خواهد شد.

پرداکندگی‌های ایجادشده در نظام حقوقی ایران و ارائه تفاسیر متناقض از ماهیت و چگونگی کارکرد ارزهای رمزنگاری‌شده که طبیعتاً بکارگیری این ابزارهای مالی در نظام حقوقی ایران را با چالش مواجه گردانده است، ضرورت توجه هرچه بیشتر سیاست‌گذاران در این زمینه را ایجاب می‌نماید. بر این مبنا پژوهش حاضر نیز در جهت کمک به شناسایی و خلاءهای نظام حقوقی ایران در امکان‌سنجی اطلاق عنوان قاچاق کالا یا ارز بر این ابزارهای مبادلاتی تألیف و با طرح بحث و ارائه مطالب، ذیلأ به تبیین برخی توصیه‌های سیاست‌گذارانه در جهت حل چالش‌های موجود اقدام می‌کند:

۱- اصلاح قوانین: متأسفانه چالش اصلی موجود در نظام حقوقی ایران خلاء قوانین و مقررات یا تعارض میان قوانین و مقررات می‌باشد. همانطور که بیان شد قانون یا مقرر صریحی در جهت ماهیت‌سنجی ارزهای رمزنگاری‌شده دیجیتالی در کشور ایران وجود نداشته و قوانین دیگر نیز امکان ارائه تفاسیر متناقض را ارائه می‌دهند. علاوه بر آن، مقررات مصوب در این زمینه نیز گاه با ابهاماتی مواجه می‌باشند. به‌عنوان مثال آیین‌نامه فرایند ماینینگ بیت‌کوین و استفاده از رمزارز مصوب سال ۱۳۹۸ هیأت‌وزیران، صرف‌نظر از اینکه در عنوان خود صراحتاً از واژه بیت‌کوین استفاده نموده، اما در بند اول خود استفاده مطلق از رمزارزها در مبادلات داخلی کشور را مجاز ندانسته است. این در حالی است که اگر رمزارزی توسط بانک مرکزی یکی از کشورها تولید و به پول رایج آن کشور تبدیل گردد، امکان شناسایی به‌عنوان ارز در آن کشور را داشته و ممنوعیت مبادله آن در بازارهای پولی و سرمایه کشور ایران توجیه ندارد. بنابراین پیشنهاد می‌گردد در ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز متن زیر به‌عنوان یک بند افزوده شود: «مقررات حاکم بر قاچاق کالا و ارز در خصوص ارزهای رمزنگاری‌شده دیجیتالی در کشور ایران، تابع قواعد حاکم بر قاچاق ارز بوده و رمزارزی در بازارهای مالی کشور ایران از قوه اجرایی برخوردار می‌باشد که به‌عنوان پول رایج در نظام حقوقی کشورها قابلیت تبادل داشته باشد».

در زمینه خروج ارز از کشور نیز ماده ۷ دستورالعمل اجرایی ضوابط ناظر بر ارز همراه مسافر و بندهای ۵ تا ۹ مجموعه مقررات ارزی بانک مرکزی خروج ارز تا پنج هزار یورو هوایی یا دو هزار یورو زمینی یا معادل آن به سایر ارزها را مجاز تلقی و خروج ارز به بیش از مقدار بیان‌شده در فوق را منوط به احراز منشاء قانونی ارز به طرقی مانند ارائه رسید چاپی حاوی کد رهگیری موضوع بند ۵ تا ۸ مجموعه مقررات ارزی در مبادی خروجی به گمرک (این رسید بیانگر اظهار ارز مذکور در هنگام ورود قبلی کشور می‌باشد)، ارائه اعلامیه بانکی مربوط یا هر سند بانکی که مبین پرداخت وجه به صورت اسکناس از محل حساب ارزی و یا فروش ارز باشد، ارائه فاکتور صرافی مجاز با درج در سامانه سینا و ارائه رسید چاپی حاوی کد رهگیری صادره از بانه بانک ملی ایران نموده است.

نکته آخر در این زمینه مرتبط با خرید فروش ارزهای رمزنگاری‌شده در شبکه‌های صرافی می‌باشد. در این زمینه باید خاطر نشان نمود که براساس بخش الزامات عمومی صرافی‌ها مقرر در الزامات و ضوابط حوزه رمزارزها مصوب سال ۱۳۹۷ بانک مرکزی، ارائه خدمات ارزی درخصوص ارزهای رمزنگاری‌شده توسط صرافی‌ها تنها پس از اخذ مجوز از بانک مرکزی ممکن بوده و نقض این مقرر می‌تواند به منزله تلقی کلیه معاملات صورت گرفته توسط صرافی به‌عنوان قاچاق ارز گردد.

علاوه بر آن فرایند خرید و فروش ارزهای رمزنگاری‌شده در صرافی‌های مجاز نیز باید براساس دستورالعمل خرید و فروش ارز در شبکه صرافی‌های مجاز مصوب ۱۳۹۷ بانک مرکزی صورت گیرد که بر مبنای آن خرید و فروش ارز حاصل از صادرات به صورت حواله‌های ارزی در چارچوب مقررات ارزی بر مبنای نرخ بازار صرفاً از طریق "سامانه نظام یکپارچه معاملات ارزی (نیما)" مجاز بوده و صرافی‌های مجاز نیز موظف به فروش حواله‌های خریداری‌شده ظرف سه روز کاری حداکثر یک درصد بالاتر از نرخ مندرج در سامانه نیما و سامانه نظارت ارز (سنا) می‌باشند. علاوه بر آن صرافی‌های مجاز تنها می‌توانند حداکثر پنج درصد حواله‌های ارزی خریداری‌شده را به اسکناس تبدیل نموده و خرید و فروش ارز به صورت اسکناس را در معاملات ارزی در سامانه سنا با رعایت مقررات ارزی و مقررات مبارزه با پولشویی انجام دهند.

۷- نتیجه‌گیری

همانطور که بیان شد، ارزهای رمزنگاری‌شده دیجیتالی در دو دسته مستخرج از بسترهای نامتمرکز و تولیدشده به‌وسیله حاکمیت کشورها تقسیم‌بندی می‌شوند. نوع تولیدشده توسط حاکمیت کشورها با توجه به مواد ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب سال ۱۳۹۴ و مواد ۲ و ۲ مکرر قانون پولی و بانکی کشور مصوب سال ۱۳۵۱ ایران ارز محسوب‌شده و مقررات حاکم بر قاچاق ارز از جمله مواد ۲ و ۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز درخصوص این نوع ارزهای رمزنگاری‌شده جاری خواهد بود.

۲- آگاهی بخشی به عموم جامعه: بکارگیری ابزارهای فناورانه جدید در یک کشور، منوط به تبیین ابعاد و چگونگی استفاده از آن توسط عموم مردم جامعه می‌باشد. این موضوع هم از جهت نحوه توزیع این ابزار در نظام پولی و بانکی کشور اهمیت دارد هم از جهت پیشگیری از وقوع جرائم. چرا که تجربه نشان داده است که هر ابزاری که نحوه بکارگیری آن در نظام مبادلاتی توسط اشخاص شناخته نشده باشد، می‌تواند به عنوان وسیله‌ای از سوی افراد سودجو در جهت کلاهبرداری مورد استفاده قرار گیرد. از این رو صدا و سیما می‌تواند با ایجاد برنامه‌های آموزشی در زمینه ماهیت‌شناسی ارزهای رمزنگاری‌شده، کارکردهای آنها در بازارهای پولی و سرمایه و همچنین نحوه استفاده یا سوءاستفاده از این ابزارها، آموزش‌های کلی و جامع به آحاد جامعه را در دستور کار قرار دهد.

۸- مراجع

- ۱- صادقی، محسن، ناصر، مهدی، ملاحظاتی برای سیاست‌گذاری حقوقی قراردادهای هوشمند، فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۴، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۷، صص ۱۴۳-۱۶۷.
- ۲- صادقی، حسین، زرعی، حمیده، ناصر، مهدی، چارچوب‌های حقوقی تأمین مالی جمعی کسب و کارهای نوپا و راهکارهای حل چالش‌های آن: بایسته‌ها و سیاست‌گذاری‌ها، فصلنامه راهبرد توسعه، سال هفدهم، شماره ۱، بهار ۱۴۰۰، صص ۴۱-۷۸.
- ۳- صادقی، حسین، زرعی، حمیده، ناصر، مهدی، چالش‌های اعطای وام‌های فاین تک، سیاست‌گذاری و راهکارهای بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول و نظام حقوقی اتحادیه اروپا، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، دوره ۱۶، شماره ۳، زمستان ۱۳۹۸، صص ۷۳-۹۱.
- ۴- اسلامی تبار، امیر، ناصر، مهدی، کارکرد بلاک‌چین در حمایت از کپی‌رایت، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، دوره ۸، شماره ۳۰، بهار ۱۳۹۹، صص ۹-۳۹.
- ۵- ارمغان، سیمین، بررسی چالش‌های اقتصادی قاچاق کالا و ارز در مناطق مرزی، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت، چالش‌ها و رهیافت‌ها، ۱۳۹۱، صص ۸۱-۹۰.
- ۶- بیانات مقام معظم رهبری در زمینه قاچاق: <https://farsi.khamenei.ir/tag-content?id=6664>
- ۷- مفهوم پول: <https://amoozesh-boors.com/fa/article/what-is-money#h2-item0>
- ۸- صادقی، محسن، ناصر، مهدی، مطالعه تطبیقی چالش‌ها و راهکارهای بکارگیری ارزهای رمزنگاری‌شده دیجیتال در نظام حقوقی ایران و آمریکا، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۵۱، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۰، صص ۲۷۵-۲۹۳.
- ۹- ناصر، مهدی، تاج، سیدامیرعلی، ارائه مدلی فناورانه برای حل چالش‌های حاصل از عدم تقارن اطلاعات در بیمه مالکیت صنعتی، دو ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، دوره ۱۸، شماره ۱۰۱، صص ۴۵-۶۲.
- 10- World Crypto Index, 2020, Advantages and Disadvantages of Decentralized Blockchains, <https://www.worldcryptoindex.com/advantages-disadvantages-decentralized-blockchains/>, Last Visited 24/02/2024.
- 11- D. Aurelio Lopez-Tarruella Martinez, Smart Contracts from a Legal Perspective Facultat de Dret Facultat de Derecho, Universiad de Alicante, downloaded from www.ssrn.com, 2018, pp 1-43.
- 12- Lyne Marc, What Is A QR Code And Why Do You Need One?, <https://searchengineland.com/what-is-a-qr-code-and-why-do-you-need-one-27588>, Last visited 01/03/2024.
- 13- Alkardi Susan, Defining and Regulating Cryptocurrency: Fake Internet Money or Legitimate Medium of Exchange? Duke University School of Law, J.D. expected May, 2019; B.S. in Psychology, University of California, Davis, 2019.